

УДК 378.091.8

Андрій Іващенко

**АКТИВІЗАЦІЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАНАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ**

У статті розкрито сутнісні характеристики позанавчальної діяльності у вищих навчальних закладах; узагальнено наукові та прикладні положення щодо активізації лідерського потенціалу студентів ВНЗ; обґрунтовано педагогічні умови успішної активізації лідерського потенціалу студентів.

Ключові слова: компетентнісний підхід, педагогічні умови, активізація лідерського потенціалу студентів, «Школа лідера», позанавчальна робота, особистість.

В статье раскрыты существенные характеристики внеучебной деятельности в высших учебных заведениях; обобщены научные и прикладные положения по активизации лидерского потенциала студентов вузов; обоснованы педагогические условия успешной активизации лидерского потенциала студентов.

Ключевые слова: компетентностный подход, педагогические условия, активизация лидерского потенциала студентов, «Школа лидера», внеучебная работа, личность.

The article explores the essential characteristics of extracurricular activities in higher education generalized scientific and applied provisions to enhance leadership potential students; pedagogical conditions of successful revitalization leadership potential students.

Key words: competence approach, pedagogical conditions, increased leadership potential students, «school leader», extracurricular work, personality.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах соціальних та економічних змін назріла гостра потреба суспільства в моральних, духовно багатих і творчих людях, котрі володіють високим рівнем професійної та особистісної культури, активною участю в процесі розбудови України. Сім'я та школа закладають основи особистісної своєрідності молоді людини і формують стереотипи її поведінки в майбутньому, але остаточне становлення особистості відбувається в студентські роки. Численні аналітичні дослідження ринку роботодавців свідчать про зростаючі потреби як промислових підприємств, так і різнопрофільних компаній у професійних кадрах, що володіють лідерським потенціалом. У контексті зазначеної проблеми актуальним є рішення Конференції європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту (квітень 2009 р., Бельгія), у якому йдеться про важливість розвитку в сучасній молоді компетенцій лідерства. Лідерський потенціал необхідно розвивати на базі компетентнісного підходу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічної практики показує, що проблемі формування лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів присвячено багато наукових досліджень, які доводять важливість та актуальність цього процесу. У сучасній західній суспільствознавчій літературі проблеми лідерства представлені дуже широко, їх вивчають такі відомі вчені, як Р. Бо-Гардус, Ж. Блондель, Б. Басьо, Д. Дженнінгс, К. Левін, Р. Стогдилл, Р. Такер, С. Хук, А. Херманн та ін. У вітчизняній літературі цій проблемі присвячені дослідження Г. Ашина, І. Волкова, І. Колтунової, Л. Кравченко, Р. Кричевського, Е. Кузьміна, Б. Паригіна, А. Петровського, Л. Уманського та ін. Науковцями визнається важливість розвитку лідерського потенціалу особистості в процесі здобуття вищої професійної освіти, але проблема виявлення умов ефективного розвитку лідерського потенціалу в умовах позанавчальної діяльності актуалізується лише в одиничних дослідженнях (З. Гапонюк, В. Гам, О. Єфремова та ін.).

Мета написання статті – узагальнити наукові та прикладні положення активізації лідерського потенціалу студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності; обґрунтувати педагогічні умови ефективної активізації лідерського потенціалу студентів.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою формування і розвитку лідерської поведінки є створення ситуацій, у яких особистість може успішно розвивати лідерську поведінку, сюжетно-рольові та ділові ігри, тренінги, змагання тощо. Розробка психолого-педагогічних основ активізації лідерського потенціалу у студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності є актуальним і перспективним напрямом як у теоретичному, так і в практичному відношеннях. Сучасній системі освіти потрібні нові психолого-педагогічні підходи до процесу формування лідерських якостей у студентської молоді, що відповідають вимогам і системі цінностей суспільства.

Аналіз наукової літератури та сучасних дисертаційних досліджень підтвердив, що в структурі професійно важливих умінь майбутнього фахівця на передній план сьогодні висувається його здатність проявляти лідерські якості в різних аспектах соціальної і професійної діяльності. Ідеться про формування таких компетенцій, як готовність майбутнього фахівця самостійно і свідомо приймати відповідальні рішення, працювати в команді і правильно будувати взаємини з іншими людьми. Це вказує на необхідність мобілізації у студентів ресурсних можливостей у прояві лідерських здібностей, тобто активізації їх лідерського потенціалу.

На основі розуміння лідерського потенціалу як частини більш загальної категорії – «потенціалу особистості», який розглядається у якості сутнісної характеристики людини, відбиває сукупність вроджених і набутих здібностей ставитися до навколишньої дійсності і визначальною норму його можливого реагування на соціально-педагогічні умови. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було встановлено, що потенціал особистості включає в себе як потенційне (здібності, особистісні якості, позитивні спадкові чинники), так і систему відновлювальних інтелектуальних, психологічних і вольових ресурсів, які забезпечують успішний особистісний і соціальний розвиток [5].

У психолого-педагогічній літературі досліджуються різні види потенціалу особистості: творчий (Л. Єлагіна, М. Корепанова, П. Кравчук, Л. Мещерякова, К. Петров, О. Степанова, Е. Шаміра та ін.); інтелектуальний (В. Богдашів, Е. Косьміна та ін.); комунікативний (Р. Максимов, С. Самігіна, Е. Сурков, Л. Столяренко та ін.); духовно-моральний і емоційно-етичний (Н. Попова, О. Трескін та ін.); інноваційний (Д. Ільєсов, Е. Пагнаєва, І. Резанович та ін.); кар'єрного росту (А. Деркач, Ю. Сипягіна, О. Фаллер та ін.).

Зазначимо, що різні види потенціалу особистості розглядаються дослідниками, як правило, у категоріях можливості і дійсності, як нестатична властивість особистості людини, що розкривається через сукупність її ключових характеристик, за допомогою яких досягається можливість оцінки явних і прихованих станів потенціалу.

Теоретичний аналіз проблеми лідерства як психолого-педагогічного явища показав, що в сучасній науці склалися різні підходи до його вивчення. При уточненні різних сторін даного феномена спираємося на основні положення теорії спільних рис лідерства, що представляє систематизацію найбільш значущих для реалізації лідерського потенціалу якостей (Р. Крюгер, К. Сміт та ін.); поведінкової теорії лідерства, яка уточнює манеру і способи поведінки лідера, уміння людини діяти як лідер (Р. Блейк, Р. Лайкер, Дж. Моутон, У. Шмідт та ін.); атрибутивної теорії лідерства, що припускає домінуючу роль групи в моделюванні лідерської поведінки (Х. Сімз, П. Сьюдфельд, Ф. Фідлер та ін.); мотиваційної теорії лідерства, у контексті якої взаємодія здійснюється на основі збігу індивідуальної і суспільної ціннісних систем при усвідомленні загальних цілей лідера і групи (Г. Фейрхольм, К. Ходжкінсон та ін.).

Студенти – це найбільш активна, сприйнятлива до впливу і орієнтована на перспективу частина молоді, тому до системи вищої освіти ставляться особливі вимоги. На даному етапі актуальними є завдання, вирішення яких сприятиме створенню умов для розвитку конкурентоспроможної особистості. Це обумовлено тим, що конкурентоспроможний випускник вищого навчального закладу має бути здатним до професійної мобільності, зміни видів діяльності, освоєння нових професій, знаходження ефективних рішень в умовах конкуренції. Розробка психолого-педагогічних основ активізації лідерських якостей у студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності є актуальним і перспективним напрямком як у теоретичному, так і в практичному відношеннях. Сучасній системі освіти потрібні нові психолого-педагогічні підходи до процесу формування лідерських якостей у студентської молоді, що відповідають вимогам і системі цінностей громадянського суспільства [2].

Зважаючи на сучасні реалії розвитку лідерських якостей у студентів засобами позанавчальної роботи, можна зауважити певні протиріччя:

- на соціально-педагогічному рівні: між визнанням важливості розвитку лідерських якостей студентів у процесі професійної підготовки у виші і недостатньо активним використанням можливостей позанавчальної діяльності для активізації лідерського потенціалу

студентів;

- на науково-педагогічному рівні: між необхідністю наукового обґрунтування педагогічних засобів і методів активізації лідерського потенціалу студентів та слабкою теоретичною розробленістю цього питання;

- на науково-методичному рівні: між необхідністю підвищення ефективності процесу активізації лідерського потенціалу студентів ВНЗ і недостатністю науково-методичних розробок із розвитку лідерських якостей студентів у процесі позанавчальної діяльності.

Вирішення зазначених протиріч передбачає пошук та вибір ефективних педагогічних можливостей з метою забезпечення активізації лідерського потенціалу особистості студентів ВНЗ в умовах позанавчальної виховної діяльності. Зазначимо, що педагогічними умовами успішної активізації лідерського потенціалу студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності є: побудова насиченого конкурентного внутрішньовузівського середовища, що спонукає студентів приймати й освоювати нові ролі лідерської поведінки; створення так званої «Школи лідера» як форми розвитку студентського лідерського руху в позанавчальний час; навчання студентів спеціальним вправам для самостійної роботи з розвитку особистісних якостей, установок, мотивації, умінь і навичок лідерської поведінки; забезпечення студентів можливостями реалізації лідерських умінь і навичок у квазіпрофесійній діяльності. Комплекс позанавчальних заходів може стати тією «Школою лідерів», адже різноманітні напрями роботи спонукають студентів до розвитку власних талантів відповідно до уподобань та разом з тим розвитку лідерського потенціалу.

Активізація лідерського потенціалу студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності забезпечує послідовну роботу та реалізацію комплексу педагогічних умов у три етапи: організаційно-пропедевтичний (формування у студентів установок на активну життєву позицію та освоєння лідерської моделі поведінки), мотиваційно-діяльнісний (придбання досвіду вирішення професійних і міжособистісних проблем) та розвиваючий (розвиток у студентів репутації лідера). Сучасний лідер виступає носієм певних соціальних зрізів життя суспільства, у його особистості знаходять своє вираження потреби, цінності та інтереси певних соціальних і професійних груп, які, у свою чергу, реалізуються через сформовані в нього особистісні риси. У дослідженнях І. Волкова, Ю. Ємельянова, Р. Кричевського, Б. Паригіна, Л. Уманського було доведено, що в структурі особистості лідера потенціал представляється в якості індивідуальної системи організованих явних і прихованих можливостей, які забезпечують різноманіття напрямів особистісного зростання [5].

У контексті нашого дослідження ми визначаємо лідерський потенціал студента як розвиток системи його здібностей і можливостей успішно проявляти лідерські якості в певних об'єктивних умовах. Лідерський потенціал є соціально-психологічною характеристикою особистості студентів, що відображають їх здатність впливати на оточення через свій особистісний та ділової ресурс. Лідерський потенціал студентів являє собою діалектичну єдність явних і прихованих можливостей і ресурсів студентів [3].

Можливості лідерського потенціалу представлено біографічними характеристиками, особистісними якостями (домінантність, відповідальність, ініціативність, товарицькість, впевненість у собі, емоційна врівноваженість і стресостійкість), а також його вміннями та навичками (чути інших, вибудовувати взаємини з людьми, використовувати способи харизматичного впливу, управляти своїм іміджем і репутацією, формувати довіру до себе). Приховані можливості в структурі лідерського потенціалу студентів представлені їх установками (лідер як носій корпоративних цінностей, підпорядкування особистого результату загальному, готовність до непопулярних рішень) і мотивацією (прагнення стати лідером, прагнення розвиватися, прагнення до досягнення результатів). Зважаючи на певні аспекти розвитку лідерського потенціалу говорити про повний і остаточний процес активізації лідерського потенціалу, в період навчання у ВНЗ неможливо. Це лише один із декількох, але принципово важливих етапів його розвитку, подальше вдосконалення якого буде протікати протягом усіх подальших періодів професійного становлення.

Визначаючи поняття «активізація лідерського потенціалу», ми спиралися на розуміння

активності як діяльнісного стану людини, внутрішньо детермінованого його ставленням до світу і реалізованого в процесах поведінки. На цій підставі активізація лідерського потенціалу розглядається як системно організована діяльність студентів, у ході якої відбувається стимулювання та посилення прояву студентами ціннісної рефлексії, творчості, самостійності та ініціативи, важливих з точки зору розвитку їх здібностей до успішного здійснення лідерства [8].

Активізація лідерського потенціалу студентів найбільш успішно здійснюється у процесі позанавчальної діяльності, оскільки позанавчальна діяльність студентів у ВНЗ є ключовим фактором, що впливає на розвиток їх внутрішнього потенціалу та сприяє розвитку духовних і моральних якостей студентів, що дозволяє їм вибудовувати свою діяльність відповідно до загальноприйнятних цінностей і традицій [2]. З огляду на вищевказане варто керуватися визначенням позанавчальної діяльності як «життєвого простору», у рамках якого студенти мають можливість отримувати соціально значимий особистісний досвід; як синтез знань, способів діяльності та мислення, культурних норм поведінки, життєвих сенсів і соціальних установок. Активізацію лідерського потенціалу студентів у позанавчальній діяльності варто розглядати як цілісний і цілеспрямований процес.

Успішна реалізація моделі активізації лідерського потенціалу студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності забезпечується наступною сукупністю педагогічних умов: побудова насиченого конкурентного середовища, що спонукає студентів сприймати й освоювати нові ролі лідерської поведінки; створення «Школи лідера» як форми розвитку студентського лідерського руху в позанавчальний час; навчання студентів спеціальним вправам для самостійної роботи з розвитку особистісних якостей, установок, мотивації, умінь і навичок лідерської поведінки; забезпечення студентів можливостями реалізації лідерських умінь і навичок у квазіпрофесійній діяльності.

Охарактеризуємо зазначені педагогічні умови детальніше. Перша педагогічна умова визначає психолого-педагогічні механізми, які спонукають студентів приймати нові ролі лідерської поведінки. У якості одного з таких психолого-педагогічних механізмів розглядається насичене конкурентне середовище у ВНЗ. Передбачається, що, перебуваючи в такому середовищі і будучи залученими в конкурентні відносини зі своїми однолітками, студенти будуть усвідомлювати залежність успішної майбутньої професійної діяльності від особистої ініціативи, відповідальної й активної поведінки в різних ситуаціях. Для цього студенти будуть зацікавлені в освоєнні нових ролей лідерської поведінки (діловий лідер, емоційний лідер, ситуативний лідер, полівалентний лідер) [5].

Основу другої педагогічної умови складає створення у виші «Школи лідера», яка розглядається як ефективна форма розвитку студентського лідерського руху в позанавчальний час. Для успішного здійснення людинотворчої й розвиваючої функцій особливу роль відіграє практика. Установлено, що участь студентів у спеціально організованій практичній діяльності в «Школі лідера» дозволяє проявити і розвинути їхні лідерські здібності, сформувані необхідні норми поведінки, спілкування, ціннісні орієнтири, а також індивідуальний стиль лідерської поведінки [7].

Третя педагогічна умова стосується навчання студентів спеціальним вправам для самостійної роботи з розвитку лідерського потенціалу, установок, мотивацій, умінь і навичок лідерської поведінки. Передбачається послідовне, систематичне й самостійне виконання студентами спеціально розроблених вправ. У процесуальному плані такі вправи припускають здійснення самоаналізу власної поведінки, фіксацію успіхів і невдач, визначення факторів, що сприяють і перешкоджають досягненню мети, освоєння способів підвищення впевненості в собі. Виконання зазначених вправ дозволяє студентам набути умінь і навичок поведінки в різних ситуаціях, розвинути здібності до самоаналізу, розуміння інших, корегувати систему відносин до навколишнього світу.

Четверта педагогічна умова обґрунтовує роль професійної діяльності в забезпеченні можливостей для реалізації своїх лідерських умінь та навичок та ґрунтується на концепції контекстного навчання, орієнтованого на послідовне, безперервне і систематичне наближення

навчальної діяльності студентів до професійної. На шляху досягнення активізації лідерського потенціалу у студентів як кінцевої мети варто використовувати різні форми професійної діяльності студентів (студентське кураторство на молодших курсах, профорієнтаційна робота з учнями загальноосвітніх установ, робота у трудових загонах, дитячих заміських та пришкольних оздоровчих таборах, проведення спільних заходів із власниками та керівниками підприємств, керівниками гуртків, студій чи творчих об'єднань). Варто зазначити, що вибір і використання цих форм діяльності визначається особистими уподобаннями студентів і їх прагненням апробувати на собі ту чи іншу роль лідера. Тому для підвищення ефективності та охоплення якомога ширшого кола студентської молоді потрібно враховувати це під час побудови моделі позанавчальної роботи ВНЗ [6]. Зазначимо, що лідер повинен володіти такими вміннями та навичками, як уміння чути інших; вибудовувати взаємини з людьми, формуючи довіру до себе і своїх ініціатив; проводити діагностику ситуації, ідентифікувати загрозу, виклик і рівень невизначеності; керувати своїм іміджем, репутацією, формувати бренд лідера; генерувати варіанти дій у ситуаціях виклику і невизначеності (активна поведінка); іти до мети, незважаючи на тиск, опір, конкуренцію (відповідальна поведінка) [8].

Методика розвитку лідерського потенціалу студентів ВНЗ представлена трьома етапами: організаційно-пропедевтичний, мотиваційно-діяльнісний і розвиваючий. На першому – організаційно-пропедевтичному етапі – основна увага приділяється трьом аспектам формування лідерського потенціалу студентської молоді: а) формування установок на активну життєву позицію; б) освоєння лідерської моделі поведінки (активного і відповідального); в) стимулювання рефлексії власної поведінки через оцінку наявних сильних і слабких сторін.

На цьому етапі реалізується перша педагогічна умова: побудова насиченого конкурентного середовища, що спонукає студентів приймати й освоювати нові ролі лідерського поведінки. Це досягається через студентське самоврядування й ті заходи, які студенти організують і проводять самостійно або за допомогою адміністрації. Студентське самоврядування представляє роботу в кількох напрямках: а) формування традицій вишу (День знань, День випускника, День відкритих дверей тощо); б) представлення та захист інтересів студентів (робота в стипендіальній комісії, проведення оглядів-конкурсів, курсових зібрань тощо); в) навчальна робота (актив групи, старостат факультету тощо); г) науково-дослідна діяльність (науково-практична конференція, внутрішньовузівська олімпіада, інтелектуальна гра «Що? Де? Коли?», університетські конкурси (за вибраними напрямками); д) формування здорового способу життя (спортивні змагання, лекторій для молодших курсів, спортивні секції тощо); е) культурно-масова робота (вечори відпочинку, спіддатінг, розважальні програми тощо).

Одночасно з першою педагогічною умовою реалізувалося третя – навчання студентів спеціальним вправам для самостійної роботи з розвитку особистісних якостей, установок, мотивації, умінь і навичок лідерської поведінки, що передбачає послідовне, систематичне й самостійне виконання студентами спеціально розроблених вправ («Діалог зі своїм внутрішнім критиком», щоденна фіксація своїх успіхів, запис і колекціонування визнаних переваг і зазначених недоліків, прояв активності і прийняття рішення, складання списку того, що заважає в досягненні цілей і урочисте його «знищення», а також покрокова програма вправ для підвищення впевненості в собі).

Таким чином, перший етап методики активізації лідерського потенціалу студентів сприяв розвитку рис особистості, що полегшують лідерську поведінку: впевненості в собі, цілеспрямованості, рефлексії, стресостійкості; а також удосконалення ключових навичок, із яких складається лідерська поведінка: навичок комунікації і самопрезентації, ораторської майстерності, прийомів впливу і протистояння тиску тощо.

На другому – мотиваційно-діяльнісному етапі основна увага приділяється підвищенню ситуативної компетентності лідерської поведінки, тобто набуттю досвіду вирішення проблем (як професійних, так і міжособистісних). На цьому етапі продовжується реалізація першої педагогічної умови з певними інноваціями, зокрема самостійним створенням студентами клубів за інтересами. Можна використовувати такі вправи для самостійної роботи: а) розвиток відносин зі «своїм відображенням у дзеркалі»; б) здійснення рішучих вчинків у нестандартних

ситуаціях; в) визнання власних помилок; г) практика прийняття відповідальності за власні рішення. Таким чином, на другому етапі розвиваються такі якості особистості, як відповідальність і самокритичність, удосконалюється здатність до саморефлексії та самоповаги.

На другому етапі має реалізовуватися ще одна педагогічна умова – створення «Школи лідера» як форми розвитку студентського лідерського руху в позанавчальний час. Робота «школи» представлена такими напрямками: теоретичні заняття, виїзні сесії, проектна робота, тренінги, майстер-класи і творчі заходи. «Школу лідера» можна розглядати як окремий юніт у системі і як збірну назву для комплексу із численних незалежних, але взаємопов'язаних засобів для досягнення результату. На третьому – розвивальному етапі основна увага приділяється розвитку репутації лідера, тобто сприяння формуванню у членів групи уявлення про себе як про обізнану, надійну і відповідальну людину, яка завжди готова взяти ситуацію під контроль і «привести команду до перемоги». На цьому етапі реалізуються перша, третя і четверта педагогічні умови. Зазначимо, що активізація лідерського потенціалу можлива лише за умови використання повного комплексу виділених педагогічних умов.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах за зміни пріоритетів у вищій освіті та підвищення їх культуроформуючої ролі, з'являється новий ідеал освіченої людини, фахівця-професіонала, який володіє розумовою, етичною, естетичною, громадською і духовною культурою, прагне до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Одним з основних засобів досягнення такого ідеалу є сформованість лідерських якостей. У зв'язку із цим загострюється потреба в підготовці студентів, що володіють високим рівнем лідерського потенціалу. Позанавчальна робота університету допускає найбільшу варіативність такого процесу, а студентство має змогу активно долучатися до створення ефективної структури позанавчальної роботи, що і є однією з найбільших позитивних сторін цього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болонська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf.
2. Василькова О. І. Психолого-педагогічні питання неформального лідерства в навчальній групі ПТУ / О. І. Василькова // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2 (23). – С. 83–89.
3. Васильев А.В. Обеспечение инновационных процессов в педагогической системе современного ВУЗа / А.В. Васильев, В.А. Любчак, Е.В. Купенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Філософія. Політологія. – Вип. 94-96. – 2010. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 24-27.
4. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учебник / Л.В. Мардахаев // – М. : Гардарики, 2005. – 269 с.
5. Що таке соціальне лідерство? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ard.dn.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.
6. Гуменникова Т.Р. Потенційні можливості позааудиторної роботи щодо підготовки студентів до особистісно орієнтованого виховання / Т.Р. Гуменникова // Наук. вісник Південноукраїнського держ. педаг. ун-ту. – № 12. – С. 11.
7. Вієвська М.Г. Позааудиторна робота з молоддю як засіб адаптації до викладання навчальних дисциплін в умовах професійного навчання / М.Г. Вієвська // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць; гол. ред. В.К. Буряк. – Кривий Ріг : КДПУ, 2000. – Вип. 2 . – С. 25- 31.
8. Шашенко С.Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка»/ С.Ю. Шашенко. – К., 2004. – 26 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іващенко Андрій Володимирович – аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 20.12.2012 р.